

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2010 BALANDŽIO 3 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 63(14)

Ar dėl Prisikėlusiojo iš mirties nesudrebės širdis?

Daug, labai daug žmonių miršta. Dėl jų žemė nedreba... Bet žemė sudrebėjo, kai Žmogus prisikėlė iš mirties... Kodėl?..

Per daug mirties aplinkui... nors ji uždengiama... Per daug viskas dvokia mirtimi... nors kvepalais pasipurškiama. Neįmanoma mirties paslėpti... Ji visur aplinkui. Ji pačiame mūsų kūne tiksinčiu laikrodžiu užtaisyta „bomba“.

Areopage kalbančiam apaštalui Pauliui, vos užsiminus apie Prisikėlusįjį iš mirties, besiklausantys graikai, įsivaizduodami, kad jie amžinai gyvens, pasiskubino atsakyti: „Mes tavęs pasiklausysim kitą kartą.“ Išminties siekusių graikų istorijoje šis pasakymas buvo vienas iš pačių neišmintingiausių. To kito karto jie nebesulaukė. O gal mirtimi sustingę jie dar „tebelaukia“ šaltose Areopago kalvos papėdės kapinėse? O gal dabar tikrai norėtų apie Prisikėlusįjį išgirsti?

* * *

Per daug mirties aplinkui... Dabar... Daug liūdinčių savo brangiųjų... Tie labiau pasiruošę pabusti ir išgirsti apie mirtį Nugalėjusįjį... Tik gal ne tuoj, ne brangiųjų laidotuvsė, kol jie yra tokio stipraus liūdesio apimti. Nevilties tamsoj šviesą sunku atpažinti. Bet vėliau, jei neužmirš tų kapuose palaidotų. Ir To, kuris prisikėlė...

* * *

Meilės galia netikintiems neįmanoma patikėti, kad gali kas nors iš mirties prisikelti. Jie netiki meilės jėga. Ne Valentino širdelių „meile“, bet Dieviškąja meile. Tikra meile, kuri, norėdama, kad žmonės amžinai gyventų, pati leidosi nukryžiuojama. Tik tokia meilė pajėgi.

* * *

Kai Jis kėlėsi iš mirties, didžiulis akmuo nusirito nuo kapo angos. Kai Jis kėlėsi, drebėjo žemė aplink Golgotos kalvą... Akmuo nusirito, nes nebegalėjo pridengti Gyvybės pergalės. Žemė drebėjo, nes ji pripažino mylinčios Dvasios tikrovę nukryžiuoto Žmogaus aukoje.

Tad argi žmogaus širdis bus kietesnė už akmenį, mažiau jautri už žemę? Ar ji nesudrebės ir neatsivers Gyvybei? Argi nepajus ir neatsivers to nukryžiuoto Žmogaus meilei?

Kaip keista, kad širdis gali būti tokia kieta, kad sustingusi gali nepabusti. Ir likti kape – mirusi. Bet kaip nuostabu: ji, drebanti dėl savo trapumo, gali būti pažadinta, pakelta iš karsto – Meilės jėga atgaivinta.

Kęstutis A. Trimakas

Prisikėlęs Kristus, mozaika, Šv. Kryžiaus mauzoliejaus koplyčia. Dailininkas Albinas Elskus, 2001 m.

* * *

Pasaulio laikinume,
nebūk mums gailestingas.
Nemašink mūsų troškulio,
neatimk mūsų alkio,
neuždaryk mūsų durų vėtroms.
Toks žvilgantis žydi erškėtis,
toks ilgas kelias
mažą karštingės akimirką.
Pro kraujo spindesį –
lyg pro saulėlydį –
mes tyliai žvelgiame
į didelį nežinomybės dangų.

Janina Degutyė

Kitame numeryje:

- Krikščioniškasis mąstytojas P. Tejaras de Chardinas.
- Lietuva be kultūros – Lietuva be ateities.
- Vytautės Žilinskaitės proza.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Kęstutis A. Trimakas. Ar dėl Prisikėlusiojo nesudrebės širdis?
- 2-as psl. Alma Lapinskienė. Ir dailės, ir literatūros žmogus.
- 3-as psl. Ant pirmojo žaliao pavasario lapo...
- 4-as psl. Aldona Žemaitytė. Auksinis menų vainikas.
- 6-as psl. Ant. Saulaitis. Dr. A. Stanevičius – lietuviško meno puoselėtojas.
- 7-as psl. Anelė Butkuvienė. Negrįžusi į savo svajonių žemę.
- 8-as psl. Laima Sineokijienė. Knyga apie Moniką Mironaitę.

Ir dailės, ir literatūros žmogus Vladui Drėmai – 100

ALMA LAPINSKIENĖ

2010 m. kovo 19 d. Nacionalinėje dailės galerijoje Vilniuje buvo surengta mokslinė konferencija, skirta tapytojo, grafiko, dailės istoriko, muziejininko, Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureato Vlado Drėmos 100-mečio jubiliejui pagerbti. Vl. Drėma (1910–1995) tik nepriklausomoje Lietuvoje galėjo pasirodyti su monografijomis apie senąją Vilniaus architektūrą, tiksliau – apie Vilniaus bažnyčias (Šv. Jono, Šv. Onos ir kt.), palikdamas apie jas daug archyvinų žinių savo paskutinėje knygoje „Vilniaus bažnyčios“, išleistoje 2007 m. Menotyrininkai, dailės istorikai ir visi, besidomintys Vilniaus architektūra, vertina jo knygas apie senuosius LDK dailininkus – Pranciškų Smuglevičių, Kanutą Rusecką, Vincentą Smakauską. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo išleista knyga „LDK miestai ir miesteliai“ (2007). Vl. Drėma buvo neprilygstamas archyvų žinovas, mokėjęs juose surasti labai vertingos, mažai kam žinomos medžiagos. Ypač didelę pažintinę vertę turi jo kapitalinis veikalas „Dingęs Vilnius“ (1991).

Minėtoje konferencijoje „Atrasti Vilnių“, kurią organizavo Lietuvos dailės istorikų draugija, daug pranešimų buvo skirta sakralinei Vilniaus dailei ir Vilniaus miesto istorijai, kultūros paveldo principams ir Vilniaus griovimui bei jo atstatymui. Iš kitų išsiskyrė Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto mokslininkės Almos Lapinskienės pranešimas apie mažai žinomą Vl. Drėmos kūrybinės veiklos sritį – literatūrą ir su ja susijusią pradedančio dailininko kūrybą. Čia spausdiname pranešimo fragmentus ir pateikiame keletą Vlado Drėmos iliustracijų, jo parengtų leidinių viršelių.

Dešimtmetis Vladas Drėma globėjo buvo atvežtas į Vilnių niūriais 1921 m., kai Vilniaus lietuvių inteligentų gretos buvo smarkiai išretėjusios, nors dar prieš trejetą metų, istoriniais 1918-aisiais, lietuvių kultūrinis ir visuomeninis gyvenimas Vilniuje virte virė. Visus darbus ir sumanymus nutraukė 1919–1920 m. Vilniuje įsisukusi

valdžių karuselė, o 1920-ųjų spalio 9-ąją Vilnių užėmė gen. L. Želigovskis.

Pirmas lenkų okupacijos smūgis buvo kūrybinių jėgų praradimas. Beveik visi lietuvių rašytojai buvo priversti pasitraukti į Kauną. Vilniuje liko nedidelė inteligentų grupė. Politinė tikrovė juos vertė imtis ne kūrybinės, o gynybinės veiklos, – reikėjo visomis jėgomis priešintis kietai polonizacijai. Todėl labiausiai rūpėjo išlaikyti krašto lietuviškumą per spaudą, mokyklas, lietuviškas organizacijas. Tam, kad atgytų Vilniaus lietuvių literatūra, tuo pačiu ir literatūrinis gyvenimas, turėjo atsirasti naujų talentų, išaugti jauni, literatūra gyvenantys žmonės. Todėl trečiasis XX a. dešimtmetis buvo tik pirmasis Vilniaus lietuvių kultūros augimo dešimtmetis.

Naujo literatūros sąjūdžio pradžia laikytinas Vytauto Didžiojo gimnazijos moksleivių literatūrai almanachas „Milda“, išėjęs 1924 m. Nors šis almanachas temomis, forma ir meniniu lygiu nepaprastai gimnazistiško leidinio, jis buvo pirmas to meto Vilniaus literatūrinio gyvenimo reiškiny, teikęs vilčių ateičiai, skatinęs jaunuosius drąsiau imtis plunksnos.

Tas dešimtmetis buvo ir Vlado Drėmos augimo, mokymosi bei formavimosi metas: baigė Vytauto Didžiojo gimnaziją, mokėsi V. Kairiūkščio dailės studijoje. Įsiklausydamas į savo prigimtį, bandė jėgas ir literatūroje. Rankraščiuose yra išlikę 7 eilėraščiai ir 5 prozos kūrinėliai, rašyti 1923–1928 metais. Suprantama, tai gimnazistiški kūrinėliai, dar labai „žali“, tačiau žavūs savo naivumu, nuoširdumu, noru kurti. Temos pasirinktos iš jaunąjį autorių supusio pasaulio: gamta, kasdieniai kaimo darbai, mokslas ir netgi kova su lenkais. Eilėraščiuose dominuoja gretutiniai, neišradingi rimai, daug kur šlubuoja ritmika... Bandyta, kaip tuomet buvo įprasta, eiliuoti ir liaudies dainos tonacija: *Ankstų rytelį saulutė tekėjo, / Pilki paukšteliai čiulbėti pradėjo*. Įdomu, kad kiekvieno eilėraščio strofika vis kitokia, – matyt, ieškota primumiausios formos.

Kūrybiški ir prozos bandymai. Novelė „Vienos obelaitės istorija“ stebina jauno autoriaus literatūrine nuovoka kaip kurti patrauklų siužetą, – istoriją nuo sėklos iki amžino miego pasakoja pati obelaitė. Švietėjiškas tekstas, kaip reikia laikyti sėklas, sodinti, auginti, skiepyti, vietomis gana gyvas ir vaizdingas. Ilgiausias apsakymas „Stasio mokslas“ pasakoja apie Gervėčių parapijoje užaugusį Stasį, jo kelionę į Vilnių ir pirmuosius mokslo metus gimnazijoje. Autoriaus pažymėta, kad tai tikras atsitikimas, matyt, todėl išsaugoti tarmiški dialogai, detalai atkurta tiesioginė kalba, pasakojimas gyvas ir margas, stilius grublėtas.

Ką dar mums sako išlikę jaunojo Vl. Drėmos rankraščiai? 50 puslapių sąsiuvinyje kūriniai surašyti ne chronologine tvarka, jie atrinkti ir perrašyti iš kitų sąsiuvinų ar lapų. Vadinasi, kurta nemažai, polinkio į žodžio meną būta stipraus. Didžioji dalis tekstų iliustruoti autoriaus piešiniais, ir akivaizdu, jog piešta tvirtesne ranka, nei rašyta. Tačiau svarbiausia, rankraščiai liudija dviejų talentų skleidimąsi jauno žmogaus savimonėje, kelio ieškojimą, kalba apie bręstančią išties kūrybingą asmenybę, gebėjusią, paskyrus save vienam talentui, neišsivadėti ir kito.

Grįžtant prie Vilniaus lietuvių literatūros, reikia pasakyti, jog antrajame okupacijos dešimtyje jos raida jau daug turtingesnė ir brandesnė, kultūrinis-literatūrinis gyvenimas intensyvesnis. 1932 m. pavasarį įsteigiama Vilniaus lietuvių meno ir literatūros draugija, jungusi kone visus to meto Vilniaus lietuvius menininkus ir rašytojus. Draugijos veikla pagyvino ir suintensyvino literatūrinį ir apskritai kultūrinį Vilniaus gyvenimą: buvo rengiami vaidinimai, poezijos vakarai, disputai, koncertai, skaitomos paskaitos. Vl. Drėma į Draugiją įstojo 1933 m. gegužės 25 d.

Oficialiosios lenkų politikos nulemtas lietuvių

kultūros, literatūros ignoravimas buvo nepriimtinas daugeliui lenkų rašytojų tiek Vilniuje, tiek Varšuvoje. Tačiau ledai buvo pralaužti būtent Vilniuje 1933 metais, kai S. Batoro universiteto studentai Č. Milošas, T. Bujnickis, J. Putramentas ir kiti laikraštyje „Žagary“ išspausdino keturių Kazio Borutos eilėraščių vertimus, o 1934 m. pavasarį išleido lietuvių kultūrai skirtą laikraščio numerį, tuo parodydami, jog Vilniaus lietuvių literatūrinis gyvenimas jiems buvo sava literatūrinė ryšio terpė. Šitame numeryje šalia K. Borutos ir A. Venclovos prozos, Donelaičio „Metų“ fragmento ir kitų literatūrinų publikacijų pateikiamas Vlado Drėmos straipsnis apie lietuvių dailę. Po 30-ties metų laiške J. Kėkštui Vl. Drėma pabrėžė, jog būtent Č. Milošas jį išvedė į spaudos puslapius, pirmasis jo straipsnis apie Lietuvos dailę buvo parašytas Milošo iniciatyva jo redaguojamuose „Žagaruose“.

Vilniaus lietuvių literatūra vis labiau stiprėjo. Viena po kitos pasirodė penkios Rapolo Mackonio apysakos. 1936 metų pradžioje į sceną išėjo dvi jaunos dramaturgės Valerija Čepulytė (1904–1987) ir Mykolė Krinickaitė (1908–1954) su komedija „Išmakė“. 1936 m. išėjo ir pirmasis poezijos rinkinėlis – Vl. Radziulio „Pirmais sparnais“, o 1936 m. pabaigoje straipsniu „Mūsų krašto jaunieji poetai“ spaudoje debiutavo Jonas Karosas (Jonas Dagys, 1912–1975) – pagrindinis pirmos Nepriklausomos Lietuvos Vilniaus lietuvių literatūros kritikas ir vertintojas.

(Tęsinys kitame numeryje)

Nuotraukose – literatūros ir dailės leidiniai, kuriems viršelius sukūrė Vl. Drėma

ANT PIRMOJO ŽALIO PAVASARIO LAPO...

Marcelijus Martinaitis

AUKOJIMAS

Už tuos,
kuriems džiugiąją valandą išmušė varpas aštuntą,
ir už tuos, kuriems mirtiną valandą išmušė varpas,
kurie neatsimena nieko ir jau nepabunda:
jų pavardė – tai diena, o naktis – tai jų vardas –

Už tuos, kur dainavo liūdnei, tarsi šviestų spingsulė,
už rankenų užmirštą šilumą – užmarštį be pabaigos,
už tuos, kur ramybę ateinantiems siūlė,
už didelį Dėkui, už amžiną jų Visados –

Už tuos – be kalbos ir be balso, kaip varpinės senos
be varpo –
jų šilumą žvėrys išlaižė iš dirvoj pėdos paliktos –
už tuos, kur pamiršo, kur guldė po amžių pavarte
ir negyviems neteisybę užrašė kreida ant kaktos –

Už tuos – iš tamsos, iš nakties ir iš molžemio kvapo,
už Visados ir už Niekad, už plūgais apartus metus –
– už juos tu ant pirmojo žalio pavasario lapo
pasirašyk tris kartus.

Vienišas.

A. Ruseckaitės nuotr.

Henrikas Radauskas

SIDABRINIAI LIETŪS LYJA

Begaliniai, sidabriniai,
Krištoliniai lietūs lyja,
Laisto rūtą, laisto mėtą,
Laisto rožę ir leliją.

Laumė juostą pakabina
Kaip vainiką – danguje.
Veršis šokdamas mėgina
Nuo dangaus nutraukti ją.

Piemenėliai, į miškus,
Į lankas ir į laukus
Bėkit, rėkit ir dainuokit,
Su jaunom karvytėm šokit,
Su lakštingalom giedokit:
Jau pavasaris pas mus!

Nijolė Miliauskaitė

* * *

čia tu, čia tu, pirma snaudalė
per džiūstantį dirvoną atstriksėjus
padykęs vaikas!

auksinė
galvelė tavo, spindinti
kantrus šalpusni

pabus, pabus

ir stiklo karstas dūžta
eina pašalas
ir varganas
atšyla kūnas po pavasario dangum

Leonardas Gutauskas

VIEVERSIO MALDELĖ

Aš tykią šypseną Tau dovanuju,
kiekvieną lapą, virpantį aušroj,
ir dulkių nuovargį ant savo kojų,
ir meilę, degančią karste šilojų,
ir rožių sodą žydintį pakloju
po galva, – viską tvaskančioj žaroj
Tau, tolimoji, šiandien dovanuju.
Nuo skruzdėlyno bokšto sidabrinio
seku žydrynėj vanagą – ratu
virš Tavo būsto vakarinio,
virš varpo amžino, varinio,
šalia vaikų, kurie parimę
ant jūros kranto, gaubiamo naktų,
palydi vėjo burę sidabrinę.
Aš dovanuju Tau snieguotus vingius
ir pilką dvelksmą kaip lietus, –
jis gaubia topolius, danguj aidingus,
kai gervių vilkstinė, širdy sustingus,
lelijų atšvaitus sparnais surinkus,
nebeišskris į tolimus kraštus,
užmiršusi snieguotus saulės vingius.
Aš dovanuju Tau nuo vasaros blakstienų
iš lėto byrančias žiedadulkes laukų,
raudoną smiltį iš vaikystės kiemo
ir ligi skausmo salsvą kvapą šieno,
ir nesugrįžtančią, ir paskutinę dieną,
kada išeinančiam senu delčios taku
dangaus rasa žibės ant liūdinčių blakstienų.
Kada sunkumas, tamsa pirmą kartą
kaip lauko akmenys Tave užgrius,
kada ranka – nei švilpianti, pernykštė,
sudžiūvęs Juozapo pelenė rykštė,
kada širdis ištars: „Jau blykšta
rytai, jau virpa pro žalius rugius
maldelė vieversio pirmą kartą“.

Bernardas Brazdžionis

VIEŠPATIES ŽINGSNIAI

Ant uolos balta gėlė žydėjo –
Nei lietaus, nei saulės jai.
Kaip sidabro lašas ji visa tebevirpėjo –
Viešpatie, tai Tu ten praėjai.

Ant šakos paukštelė taip čiulbėjo!..
Nei namų, nei šilko jai.
Kaip sidabro lašas ji visa tebevirpėjo –
Viešpatie, tai Tu ten praėjai.

Donaldas Kajokas

* * *

kažkas priėjo prieblandoje prie lango
ir pažiūrėjo taip gražiai vidun
kad supratau – taip žvelgia angelas dangun
laikydamas saldainio žiburėlį rankoj

skaidri vaikystės vakaro tiesa
vėliau nekart išvysi lygiai tokį žvilgsnį
žvaigždėję žarijų mirgesy rembranto spalvose
tik žvelgusio tarp jų neatpažinsi

SKLIAUTAS

širdis mana – lyg apleista šventovė
kur skilinėja sienos pro grindis
prasikala paparčiai grubios žolės
bet vienas skliautas žvaigždėmis spindys
toks kaip kadais jo neįveikia iltys
irimo nes po juo dar kartais ilsis
neprarasto tikėjimo svetys

Auksinis menų vainikas

Parodos „Dovana nepriklausomai Lietuvai“ apžvalga

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Lietuvos dailės muziejaus Radvilų rūmuose Vilniuje iki šių metų gegužės 31 d. veikia lietuvių išeivijos dailininkų paroda „Dovana nepriklausomai Lietuvai“, skirta Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dvidešimtmečiui paminėti. Parodoje eksponuojama daugiau kaip 150 vaizduojamosios dailės kūrinių, dauguma jų Lietuvoje pristatoma pirmą kartą. Kūrinius pastaraisiais metais Lietuvai perdavė patys autoriai, taip pat dailininkų artimieji, išeivijos institucijos arba donatoriai, nupirkę vertingus kūrinius ir padovanoję Lietuvos dailės muziejui.

Ižanginėje salėje žiūrovą pirmiausia pasitinka sūkuringas spalvų, linijų ir kompozicinių figūrų žydėjimas aštuonių batikos darbų cikle „Spalvinga mūsų planeta“. Atpažįstame Magdalenos Stankūnės (Stankūnienės) meninį braižą, gaivalingą gyvybės judėjimą kosminių verpetų ritmu. Autorė, kaip jau daugelį metų iš eilės, ir šį savo darbų ciklą dovanoja Lietuvai. Ji, nelyginant bitė į avilį, vis neša iš užjūrio į Tėvynę dailės meno lobius – ir didžiųjų dailės meistrų, ir meno eilinių arba mėgėjų, kuriems meninė saviraiška yra širdies atgaiva po darbų, kuriais užsidirbama duonai... Magdalena tiesiog stebina tuo kasdieniu pasiaukojimu – noru pergabenti į Lietuvą kuo daugiau išeivijos meno darbų. Su Lietuvos dailės muziejaus darbuotoja, išeivijos meno kuratore Julija Mušinskiene, Čikagoje, Jaunimo centre, jau ne kartą ji rūšiavo ir krovė į dėžes įvairių dailininkų paveikslus, skirtus ne tik parodai „Dovana nepriklausomai Lietuvai“, bet ir apskritai Lietuvos dailės muziejaus rinkiniams. Tos siuntos laivais plaukė per vandenyną. Su muziejaus direktoriumi Romualdu Budriu ir Vilniaus paveikslų galerijos vedėju Vytautu Balčiūnu Magdalena riša ilgametę, nuoširdumui ir pasitikėjimui pagrįsta draugystę.

Nuo Magdalenos Stankūnės spinduliuojančių paveikslų žiūrovo akys persloka prie didelio formato Stasio Ušinsko pano „Lietuvos mokykla“. Šį pano pasaulinei parodai Niujorke 1939 m. kūrė dar jaunas dailininkas, pokaryje tapęs lietuvių monu-

Stasys Ušinskas. Lietuvos mokykla. Fragmentas. 1939.

Autorės nuotraukos

mentaliosios dailės klasiku ir išauklėjęs kelias monumentalistų kartas. Pano „Lietuvos mokykla“ taip ir liko Amerikoje, prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, o vėliau užėjęs sovietų okupacijos antkryčiui. Kelis dešimtmečius šį kūrinių saugojo tėvai jėzuitai Jaunimo centre Čikagoje. 2007 m. Jaunimo centro tarybos sprendimu pano buvo perduotas Lietuvos dailės muziejui. Kūrinyje monumentalios ir tam laikotarpiui pakankamai moderniomis meno formomis atkurtas Lietuvos mokyklos kelias nuo 1913 m. „vargio mokyklos“, per 1919 m. pradžios mokyklų steigimą, iki aukštojo mokslo įstaiigų tinklo pirmosios Nepriklausomybės dešimtmečiais, kurių pabaigą žymi 1939 metai.

Pradedant apžvalginę kelionę po parodą, reikia pripažinti prityrusio ekspozicijų rengėjo R. Budrio meistrystę. Pirmosios salės žiūrovą prikausto aukštu kūrinių meniniu lygiu. Jose demonstruojama tai, ką galima vadinti šios parodos deimantukais. Tai Adol-

fo Valeškos „Mindaugo krikštas“, depozito teisėmis gautas iš Nekalto prasidėjimo Švč. Mergelės Marijos

Vargdienių seserų kongregacijos vienuolyno Putname, Jono Šileikos 1919 m. nutapytas rašytojos Julijos Žemaitės portretas. O pagrindinį parodos akcentą – Adomo Varno istorinę drobę „Mindaugo karūnavimas“ – muziejui padovanojo šimtmetis Domas Adomaitis, buvęs ilgametis Čiurlionio galerijos Čikagoje vadovas. Šį paveikslą, stulbinantį savo dydžiu ir siužeto apimtimi (ištapyta 67 figūros), D. Adomaitis nupirko savo lėšomis ir perdavė Lietuvai, taip pagerbdamas jos vardo tūkstantmetį.

„Mindaugo karūnavimą“ septyniadešimtmetis Adomas Varnas tapė 1951–1955 metais. Jis konsultavosi su žinomais istori-

kais A. Šapoka ir Z. Ivinskiu. Paveiksle – XIII amžiaus istorinė Lietuva, kurios kuklioje šventovėje karaliumi vainikuojamas kunigaikštis Mindaugas. Iš abiejų pusių puslankiu sustoję didikai (detaliai ištapyti istoriniai kostiumai) stebi ceremoniją, kuri vyksta pro gotikinį langą krentant viltingam šviesos pluoštui. Už bajorų nugarų matome ir kukliai stovinčias XIX a. istorines asmenybes – dr. J. Basanavičių, dr. V. Kudirką, kunigą poetą A. Strazdelį... Į jų švytinčias akis įdėtas dailininko troškimas matyti Lietuvą nepriklausomą ir laimingą.

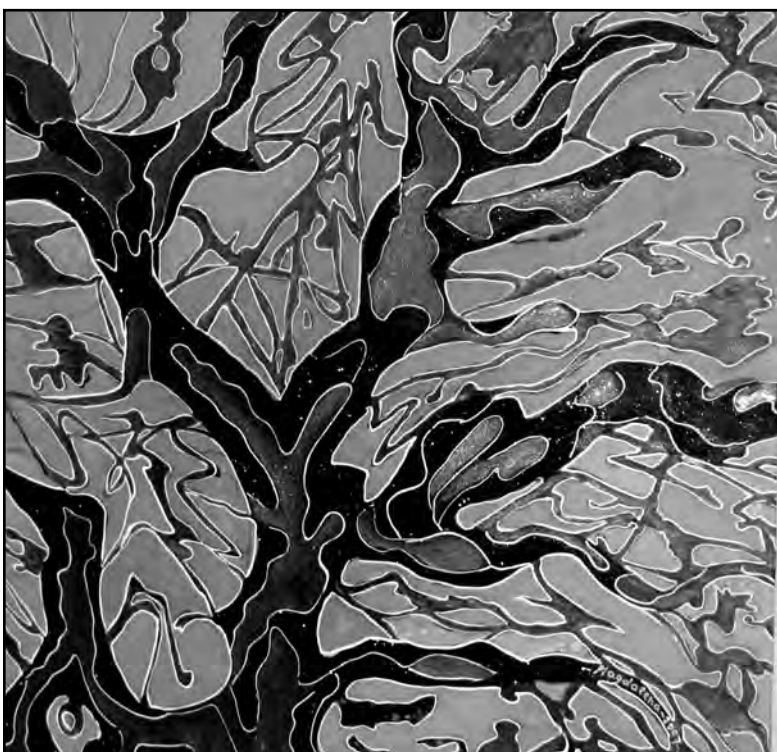
Šalia istorinių drobių savo menine ir istorine svarba į juos lygiuojasi Jono Šileikos sukurta rašytojos Žemaitės

portretas, nutapytas, kai 1919 m. Žemaitė keliavo po Ameriką. Paveikslo vertė išauga žinant, kad tai vienintelis iš natūros tapytas rašytojos atvaizdas, kuris pirmą kartą buvo eksponuojamas

Čiurlionio galerijoje surengtoje parodoje. Paveikslo donatorius – dr. A. Montvydas. Į šį reto subtilumo mėlynos spalvos tonų – nuo gilaus ultramarino iki pastelinio mėlio – psychologizmu persunktą paveikslą galima žiūrėti kaip į lietuvių dailės istorijos portretinio žanro šedevrą. Ne veltui parodos atidarymo dieną Radvilų rūmuose prie jo rikiavosi eilės žiūrovų. Jaudina ne tik rašytojos veide išpaustas susimąstymas, bet ir tokios detalės, kaip bliuzelės sagutė, mezginiuota servetėlė, rašalinėje įmerkta plunksna...

Na, o šios salės visą pakraštį užima antstaliai su dar vienu išeivijos dailės klasiko Antano Galdiko piešiniais iš piešinių albumo „Lietuvos gamtovaizdžiai“. Tai žymios išeivijos kultūros veikėjos Marijos Remienės dovana muziejui ir visai Lietuvai.

Kita salė paskirta išeivijos grafikos grandiai

Magdalena Stankūnė. Spalvinga mūsų planeta. I. 2007.

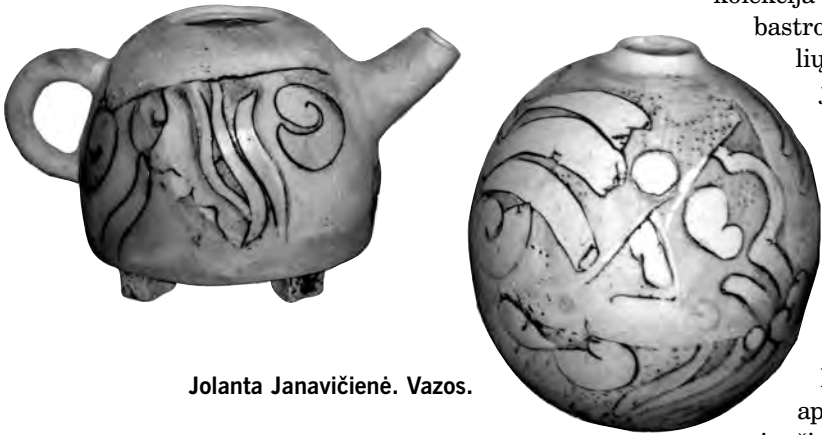
Jurgis Šapkus. Motina ir vaikas. Bronza. 1992.

Nukelta į 5 psl.

Atkelta iš 4 psl.

Viktorui Petravičiui, kurio kūrinų kolekciją padovanojo Emilis Holenderis, taip pat ir žinomo išeivijos spaustuvininko Mykolo Morkūno našlė Zina. Čia matome jau brandaus menininko ieškojimų viršūnę. Ji ženklina laisvos plastikos modernistinę komponavimo kryptį, pripildant paveikslą erdvę tarsi plaukiančių švelnių pastelinių potėpių ir aiškiai apibrėžtos linijos kontūro. Vyraujanti juoda spalva tik paryškina kitų spalvų pasteliskumą, o įtaigi linijos ir spalvos ritmika kuria neapčiuopiamo vizionieriškumo išpūdį. Itin išpūdingas keturiolikos darbų „Kryžiaus kelias“, kuriuo lyg per tirštą miglą iriasi Kristus ir jį lydinčių moterų šešėliškos figūros. Ypač didelį dramatiškumą krūvi turi keturioliktoji stotis – Nuėmimas nuo kryžiaus. Ta tamsioje skendinčių blyškių aureolių kompozicija yra apgaubta viltingos kentėjimo ir atpirkimo auros...

Ir štai po tokios dvasinės puotos, kurioje galima pasotinti istorijos ir moderniosios meno klasikos pasiilgusią akį ir širdį, patenki į Juozo Mieliulio pasaulį. Jo simbolistiniai ir surrealistiniai paveikslo papildyti dvi Radvilų rūmų salės. Tų paveikslų, mano akimis žiūrint, yra per daug. Būtent tokių paveikslų. Po išeivijos meno aukso fondo šios salės žiūrėtoji turėtų kelti tam tikrą dva-

Jolanta Janavičienė. Vazos.

sinę sumaištį. Atrodo, kad auksinis ankstesnių salių kolekcijų spindėjimas bus prarastas negrįžtamai.

J. Mieliulis laikė save „savamokslu mistiku, tapančiu idėjas“. 2008 m. jis daugumą savo paveikslų padovanojo Lietuvai (mirė 2009 m.). Nežinant jo biografijos detalių, nesuprantamas tapytojo polinkis militaristinėms temoms. Meninės išraiškos priemonės taip pat atrodo gana skurdžios – sausokas ekspresyviojo vokiečių stiliaus palietas konstruktyvizmas, kuriuo grindžiama lyg ant bedugnės krašto sustingusi autoriaus fantazija. Net ir tie sustingdyti peizažai-vizijos atrodo išgalvoti, perdėm literatūriški, o portretai, paženklinti ne itin vykusia deformacija, liudija destruktivią autoriaus meninę pasaulėjautą. Gal toks išpūdis apie J. Mieliulio kūrybą susidaro po plastiško, di-

namizmo ir kūrybinės laisvės bei šilumos kupino V. Petravičiaus kūrybinio pasaulio...

Po Mieliulio kolekcijos sukkelto gana slogaus išpūdio atsigauni paniręs į visai kitokią Danutės Emilijos Šurkutės-Nitecki akvarelių pasaulį, tiesa, prislopintą apytamsio Radvilų rūmų koridoriaus erdvės. D. Šurkutės paukščiai, gėlės, medžiai, peizažai sukurti klasikine akvarelės technika, skaidrūs ir žavūs savo subtiliu tyliu grožiu.

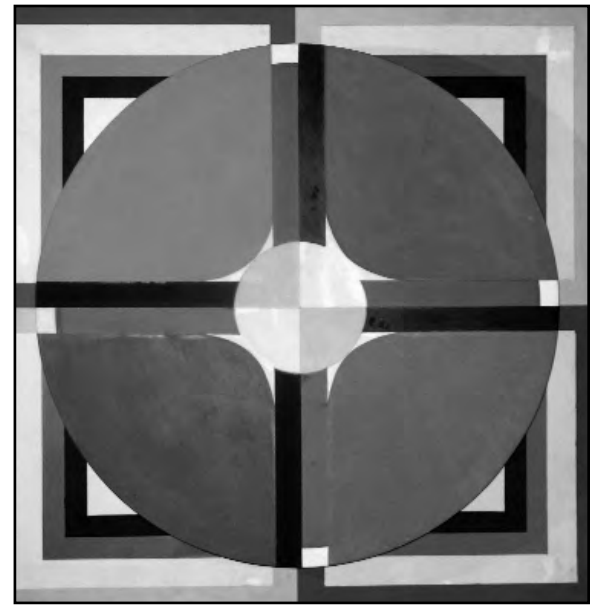
Iš to akvareliško koridoriaus patenki į dvi sales, kuriose karaliauja Elena Urbaitytė (1922–2006) su savo abstrakčiomis (geometrizuotomis ir minimalizuotomis) grynų skambių spalvų kompozicijomis. Ir suvoki, kad atsidūrei tam tikroje postmodernistinio ieškojimų kelio atkarpoje. Tokia buvo XX a. antrosios pusės menininkų postmodernistų kūrybos tendencija. Tai žaidimas geometrinėmis figūromis, grynų spalvų sąskambiais. Tas žaidimas gali nejaudinti emociškai, tačiau bet kuriuo atveju jis įdomus.

Tolesnė ekspozicijos tąsa veda į sales, skirtas skulptoriui ir tapytojui Jurgiui Šapkui, gyvenančiam Kalifornijoje. Lietuvos žiūrovai pirmą kartą su šiuo menininku susipažino 1998 m., kai jis Lietuvos dailės muziejuje buvo surengęs savo parodą. J. Šapkus yra populiarus išeivijos ir Amerikos dailininkų parodų dalyvis, o Lietuvoje su tokia didele

kolekcija (20 skulptūrų iš bronzos, alabastro, terakotos, taip pat akvarelių ir akrilu tapytų paveikslų) jis pasirodo kaip savitas ir įdomus menininkas. Itin sugestyvios jo akvarelės, darančios išpūdį savo ekspresija, portretinių paveikslų psichologizmu, išraiškingu ir tobula kompozicija. Išpūdingai atrodo skulptūra „Tremtinių Marija“, sukurta 2008 m. Tokio vykusio, apibendrinimo galią demonstruojančio idėjos įprasminimo galėtų pavydėti ne vienas mūsų skulptorius.

Parodoje esama ir ne tokių didelių kolekcijų, taip pat eksponuojami pavieniai padovanoti darbai. Pavyzdžiui, Jolantos Janavičienės (Lietuvoje jau surengusios devynias individualias parodas) arba Dalios Šlenienės ir Henrietos Vepštienės, pirmą kartą rodančių savo kūrybą Lietuvoje, keramika. Mums jau pažįstama sesuo Mercedes (Marija Mickevičiūtė), kurios darbus Lietuvai dovanojo Šv. Kazimiero seserų kongregacija. Smagu matyti nuolatinio „Draugo“ kultūros Priedo globėjo, buvusio redaktoriaus kun. Kęstučio Trimako tapybos darbą „Mičigano ežeras ir smėlis“, kuriame mažoriškai skamba tikra spalvų simfonija. Šį paveikslą, kaip daugelį kitų kūrinių, Lietuvai padovanojo M. Remienė.

Pirmą kartą Lietuvoje pamatėme Vandos

Elena Urbaitytė. Be pavadinimo.

Jonas Kelečius. Nude. 1966. Zinos Morkūnienės dovana.

Aleknienės ekspresionistines abstrakcijas ir Petro Aleksos skulptūras. Visų parodos dalyvių neišvardysi... Bet visiems donatoriams – patiems menininkams, jų palikuonims, panorusiems, kad tėvų darbai nežūtų greit kintančio postmodernaus pasaulio gėlmėse, o ypač tiems, kurie savo lėšomis įsigijo žymių menininkų darbus, kad juos padovanotų savo Tėvynei jos tūkstantmečio vardo proga, Lietuva tėvynė ir jos vaikai taria nuoširdų acū. Už tą saulėtą meno vainiką, kurį išeivija nupynė iš meilės gimtinei ir menui. □

Jurgis Šapkus. Močiutė. 1972.

Adolfas Valeška. Mindaugo krikštas. 1951–1954 m.

Daktaras A. Stanevičius – lietuviško meno puoselėtojas

ANTANAS SAULAITIS, SJ

Alfredas Stanevičius odontologijos doktoratą įgijo Buenos Aires ir Montevideo odontologijos fakultetuose. Studijavo grafiką ir serigrafiją Instituto de Bellas Artes San Francisco de Asis, Montevidėje, Oscar Ferrando galerijoje ir privačiai. 1966 m. studijavo lietuvių etnografiją ir tautosaką Fordhamo universitete, New Yorke.

Nuo 1982 jo darbai rodyti parodose: ACM meninės grafikos paroda Montevideo, 1982 m.; Ataneo de Montevideo 1983 m., Salon de Otono, 1983 m.; Jaunimo centro Čiurlionio galerijoje 1983 m.; „Our Roots“ galerijoje, Chicaga; valstybinėje meninės fotografijos parodoje Montevideo, Circulo de Arte, Punta del Este, 1984 m.; Mini grafikos parodoje Ispanijoje, 1984 m.; Lithuanian Art '88 Toronte, IV International Exhibition of Miniature Art, Toronte, 1989 m. ir kitose parodose.

XIII Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso (PLJK) atstovai ir svečiai po Šv. Mišių Aušros Vartų (marjonų) bažnyčioje 2009 m. Kalėdų dieną praleido Buenos Aires Lanus priemiestyje, Susivienijimo lietuvių Argentinoje (įst. 1914 m.) klube. Per pietus ekrane žiūrėjo iš Lietuvos atvežtą šiam kongresui paruoštą muzikinę programą. Likusią saulėtą dieną leido prie baseino, krepšinio aikštelėje, bendravo, klausydamiesi muzikos ir vietinių lietuvių orkestrėlio.

Tarp SLA didžiosios salės ir kiemo su baseinu – dr. Alfredo Stanevičiaus vardu pavadintas kiemelis. Mūro sienos langų angas puošia tamsios grotelės su išpjaustinėtomis varinėmis šokėjų plokštėmis. Stanevičiaus meno kūrinius pažįstantys iš karto pastebi jo menišką ranką, panašiais tautinių šokių atlikėjų atvaizdais puošusią programų viršelius, plakatus, keramikos lydinius, litografijas. Pagerbdami 2006 m. sausio 24 d. mirusį savo bičiulį, Argentinos lietuviai grotelėms pagamino jam būdingus dailius šokėjų poros skydus.

Gimęs 1942 m. Urugvajaus sostinėje Montevideo, Stanevičius dalyvavo lietuviškoje veikloje abiejose šalyse. Ilgus metus globojo Argentinos tau-

tinių šokių grupę „Inkaras“, kaimyninėje valstybėje puoselėjo šokių, dainų ir vaizduojamojo meno lietuviškumą ir kūrybingumą.

Šiaurės Amerikos lietuviai su dantų gydytojo dr. Stanevičiaus veikla susipažino 1968 m. įsteigto tautinių šokių ansamblio „Ažuolynas“ 1972 m. koncerte Chicagoje. „Sensacija“ būtų per silpnas žodis sukeltam išpūdžiui apibūdinti. Vieni iš karto pasišiaušė, kai šokėjų apranga, šokio pobūdis ir programinė pynė ryškiai skyrėsi nuo čionykštės įprastinės, išsigando „naujovių“. Kiti pamatė, kaip sumaniai įgyvendinta Juozo Lingio choreografija, tautiniai rūbai buvo ryškesni, nebe kaimiškai santūrių, o sceninių spalvų. (Apie „Ažuolyno“ veiklą galima pasiskaityti tinklalapyje www.azuolynas-uruguay.org). Visiems buvo aišku, kad tai – nepaprastai gabus jaunimo auklėtojas, tautinių šokių meno puoselėtojas.

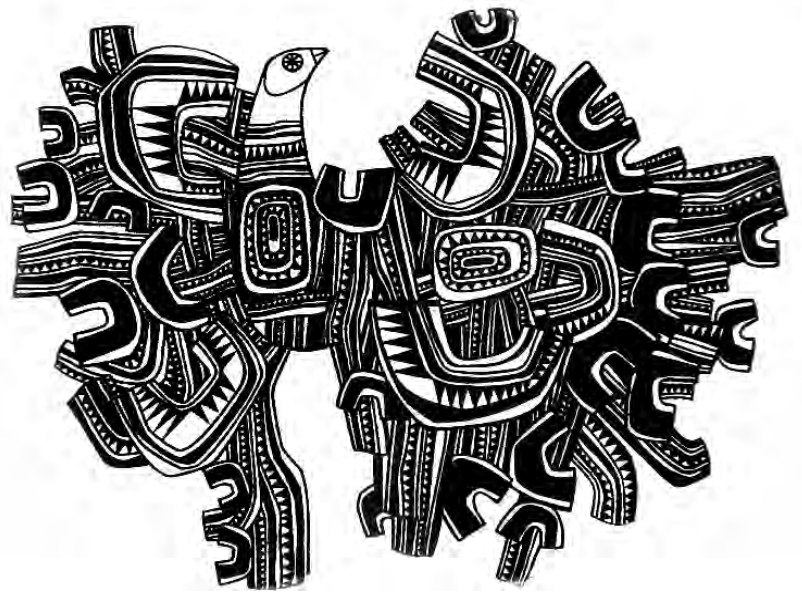
Liaudies šokių bei meno Alfredas mokėsi iš mokytojos Genės Stanevičienės, kurios vadovaujame „Gintaro“ ansamblyje nuo vaikystės šoko. Remdamasis tuo tvirtu tautosakos bei tautodailės pagrindu, dr. Stanevičius „savamokslio“ būdu tapo vienu ryškiausių žinovų.

Savo vadovaujamos šokių grupėms Stanevičius nubraižė tautinių drabužių planus, kuriuos savos gamybos staklėmis Urugvajaus ilgametis veikėjas (ir bažnyčios vargonininkas) Vytautas Dorelis namuose audė. Tie patys rūbai tiko ir Brazilijos lietuvių ansambliams, už gražią aprangą laimėjusiems daugybę pagyrimų San Paulo tarptautiniuose pasirodymuose.

PLJK stovykloje, Dainavos stovyklavietėje (Michigano valstija), 1966 m.

sutiktą bičiulį prisimindamas, pirmiausia prieš akis matau jo tėvo Prano lietuviškus blynus, kuriais su šypsena kaskart jų namuose, Urugvajaus sostinės Cerro apylinkėje, pavaišindavo. Antrasis vaizdas – Alfredo branginamos knygos, žurnalai bei jo paties rankdarbiai, užėmę, regis, visas kambario sienas, lentynėles, staliukus. Mūsų kalbos be perstojo sukosi apie lietuviškus papročius, tradicijas, menus, mūsų veiklą, gyvavimą, viltis ir darbus, skirtus joms įgyvendinti.

Stanevičiaus kūrinių akivaizdoje nereikėjo jokio pamokslo apie „išėivijoje reikalingas naujas formas“ lietuviškam paveldui moderniomis priemonėmis ir sąlygomis kurti ir gaminti (jo

išmąstyta žodį IV Pietų Amerikos lietuvių kongrese perspausdino „Aidai“ 1981 m. nr. 5, jį galima rasti internetinio Google.lt nuorodose).

Turbūt nėra meno rūšies, kurios Alfredas nemokėjo ir nebuvo pritaikęs, visada laikydamasis lietuviškų tradicijų bei įkvėpimo. Dirbdamas dantų gydytoju, turėjo rankas, kurios galėjo ir paciento dantis, ir lietuviškus margučius puošti. Gerai pažindamas įvairias medžiagas, bandydavo nulieti savo kūrybos tautiniais motyvais liedinius it antspaudus arba tam tikru gipsu padauginti lietuviškus (pvz., Vilniaus universiteto sukakties) medalius.

Vienas recenzentas Stanevičiaus kūryboje įžiūrėjo inkų meno įtaką. Neteško girdėti, kad Alfredas kada nors tai minėtų. Nuo Urugvajaus inkų imperija buvo gana toli, kad užsiliktų vietinių gyventojų liaudies ar kitame mene. Greičiau jis išvystė savą stilių, kuri, įvairių sričių darbus apžiūrėjęs, gali suvokti.

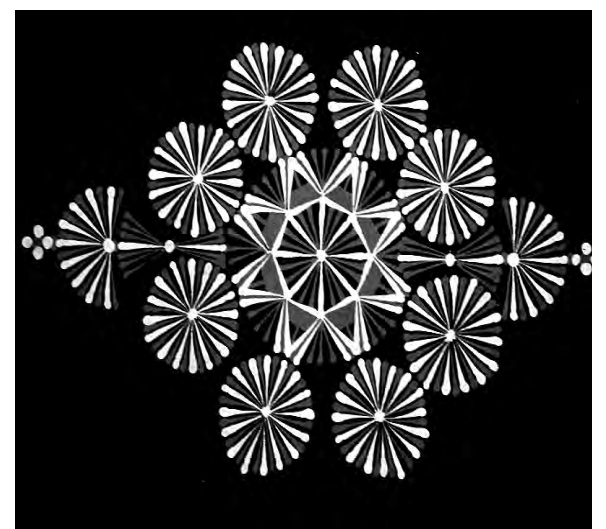
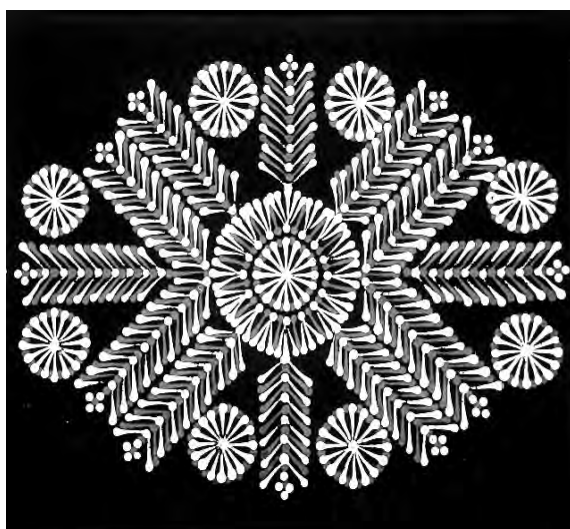
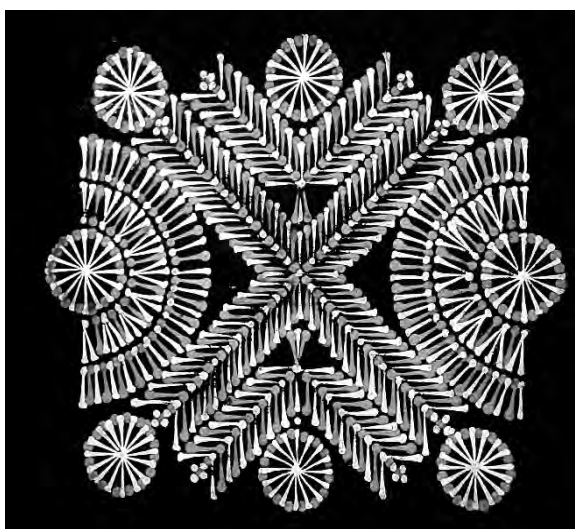
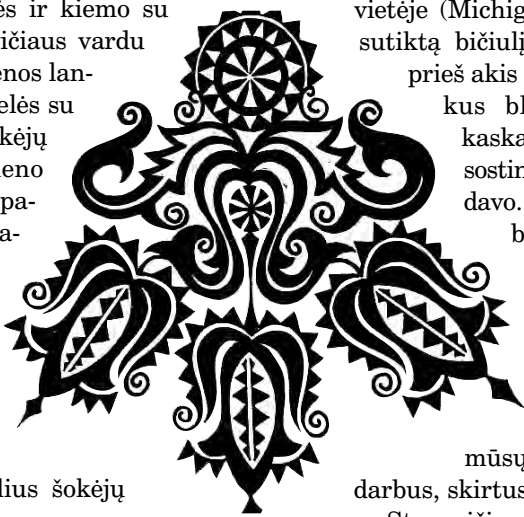
Urugvajaus lietuviai, aišku, dalyvaudavo bendrose šventėse, renginiuose, parodose. Ilgus metus Alfredas su maždaug 40 jaunų ir vyresnių mėgėjų gamindavo įvairiausių rankdarbius, pritaikydami lietuviškus motyvus mugių poreikiams, išbandydami naujas technikas ir medžiagas. Šis Stanevičiaus įkvėptas būrelis tebeveikia ir šandien, gamindamas parodoms rodimus bei prekes lietuviškai veiklai išlaikyti.

Lietuvos valstybė A. Stanevičiaus įnašą ir veiklą įvertino 1996 m. Karininko laipsnio Gedimino ordinu. Lietuvos jis niekad nematė, bet visą paveldėtą jos lobį gerai suprato, įgyvendino ir puoselėjo.

Dr. A. Stanevičiui mirus, didesnę namuose buvusių kūrinių dalį globoja pusseserė Nijolė Stanevičiūtė-Hernandez. □

Iliustracijose:

Alfredo Stanevičiaus kūrinių fragmentai.

Negrįžusi į savo svajonių žemę

ANELĖ BUTKUVIENĖ

(Tęsinys. Pradžia 2010 m. kovo 27 d. „Kultūroje“)

Po daugiau nei dešimties metų pertraukos dailininkė 1925 m. pristatė savo darbus lenkų kilmės dailininkų kūrybos parodoje Kaune. Tais pačiais metais ji surengė individualią parodą Rygos miesto muziejuje, o 1926 m. – Šiauliuose. Labai svarbus įvykis dailininkės gyvenime buvo 1928 m. Kaune surengta personalinė paroda. Romerienė joje eksponavo daugiau kaip 120 kūrinių, buvo išleistas parodos katalogas. Spaudoje jos darbai buvo palankiai įvertinti. 1932 m. dailininkė surengė nedidelę parodą Paryžiuje, o kartu su kolega Juzefu Perkovskiu – Kaune. Kritikas apie Romerienės tapybą rašė, kad dailininkė „iš karto suvokė tikros tapybos ypatumus ir parodė visai tobulą techniką su darniu koloritu“. Ji dalyvavo parodose Kaune 1933 ir 1937 m. 1938 m. surengė dar vieną personalinę parodą, kurioje eksponavo 80 darbų. 1940 m. pradžioje dalyvavo moterų dailininkų parodoje. Sofija Romerienė pirmosios Nepriklausomos Lietuvos metais Lietuvos dailės gyvenime buvo viena produktyvesnių dailininkų moterų.

Šeima ir kūryba teikė Sofijai džiaugsmą, gyvenimo pilnatvės pojūtį. Vaikai jau buvo suaugę, visi, išskyrus jaunylę, baigę mokslus. 1938 m. dvi dukros ištekėjo. Tytuvėnų idilę nutraukė tragiški įvykiai. Europa gyveno paskutines taikos dienas, jos padangę sudrumstė karo debesys. Po 1939 m. rugsėjo pirmosios – Antrojo pasaulinio karo pradžios, kai per kelias savaites buvo parklupdyta Lenkija, Lietuvą užplūdo lenkų karo pabėgėliai. Kelis jų Tytuvėnuose priglaudė Romeriai. Vargu ar tada galvojo Sofija, kad netrukus ji atsidurs tokioje pat padėtyje, visam gyvenimui praras su tokia meile išpuoselėtus namus, niekada nebeturės nuosavo stogo virš galvos ir visą likusį gyvenimą jai teks benamės dalia.

Atėjo 1940 m. birželis, SSRS okupavo, o vėliau ir aneksavo Lietuvą. Tytuvėnuose slinko niūrios dienos. Bolševikų valdžia „suglaudino“ gyvenamąjį plotą ir leido šeiminkams gyventi tik poroje dvaro kambarių, bet ir tai buvo laimė. Į Tytuvėnus iš aplinkinių dvarų buvo suvežamos visos konfiskuotos meno vertybės. Iš Romerių buvo atimta žemė, padargai, gyvuliai, jiems leista nupirkti savo pačių karvę. Neišgelbėjo nuo nacionalizacijos Sofijos nutapytas idėjinis paveikslas „Į rinkimus“, kuris naujosios bolševikinės valdžios organizuotame konkurse laimėjo antrąją vietą ir premiją. Prasidėjo represijos, buvo areštuoti beveik visi apylinkių dvarininkai.

Tremtyje

1941 m. birželio 16-ąją Eugenijui ir Sofijai Romeriams prasidėjo tremties keliai. Sunkvežimiu atvykę ginkluoti enkavedistai įsakė krautis daiktus ir ruoštis išvykti. Laimė, tuo metu nei vieno vaikų nebuvo namuose, ir Romeriai, pasiėmę kuklų mantą, visam gyvenimui išvyko iš Tytuvėnų. Trėmimo vaizdai taip giliai įsirėžė Sofijos atmintyje, kad po kelių metų juos atkūrė savo piešiniuose.

Sunkvežimis pro Šiluvą, Raseinius atvežė juos į Viduklės geležinkelio stotį. Sąstatas su tremiamaisiais, tarp kurių buvo nemažai Romerių bičiulių ir pažįstamų, pajudėjo į Rytus. Kelionė traukiniu perpildytuose prekinuose vagonuose truko iki birželio 29 d. Kotlase prie Dvinos visi buvo patalpinti į baržas, kurios plaukė į Šiaurę. Liepos 6-ąją visus keleivius išlaipino, suskirstė grupėmis pagal būsimas tremties vietas. Etapo viršininkas, sužinojęs, kad Romerienė – dailininkė, paskyrė jai „geresnę“, ne tokią atšiaurią tremties vietą 4 km. nuo Komijos sostinės Syktyvkaro. Eugenijus Romeris dėl amžiaus ir sveikatos nuo darbo plytinėje, ku-

Romerių šeima.

rijoje privalėjo dirbti visi tremtiniai, buvo atleistas, o Sofija paskirta dirbti į žaislų fabriką. Jos darbas buvo spalvinti gaminamus žaislus – arkliukus ir paukštelius. Įtampa ir nuovargis buvo didžiuliai – į darbą ir atgal eidavo pėsčiomis, gyveno pusbadžiu, nes dalį savo skurdaus pietų davinio parnešdavo pasiligojusiam vyrui, kuris neturėjo maisto kortelės. Po kelių mėnesių Romeriams pavyko persikelti į Syktyvkarą.

1942 m., kai SSRS padėtis Antrojo pasaulinio karo frontuose buvo labai sunki, sovietinė vyriausybė užmezgė diplomatinis santykius su egziline Lenkijos vyriausybė, reziduojančia Londone. Kuibyševe įsikūrė Lenkijos ambasada, o Syktyvkare – pusiau oficiali atstovybė. Kadangi Sofija turėjo dvigubą Lenkijos ir Lietuvos pilietybę, ji buvo pakviesta dirbti atstovybėje. Gyvenimas šiek tiek palengvėjo. Radusi valandėlę laisvo laiko, Sofija piešė, o sunkiai gavusi dažų, tapė. 1942 m. rudenį Lenkijos ambasadoriumi SSRS buvo paskirtas Eugenijaus Romerio giminaitis Tadas Rómeris. Jis stengėsi išgelbėti Sofiją ir Eugeniją iš Komijos tremties. Tam prireikė net SSRS užsienio reikalų ministro Viačeslavo Molotovo sutikimo. Po pusantų metų, praleistų Komijoje, Romeriai atvyko į Kuibyševą. Tremties pančiai nukrito. Sofija dirbo ambasadoje, lankydamas spektaklius, piešė, tapė. Palengvėjusį gyvenimą kartino blogėjanti vyro sveikata. Eugenijaus fizinės jėgos vis labiau seko, jis beveik prarado regėjimą, nebegalėjo skaityti, neberašė dienoraščio. Vienintelis ryšys su pasauliu buvo žmona. 1943 m. gegužės 1-ąją Eugenijus Romeris mirė. Buvo palaidotas Kuibyševo miesto kapinėse, nykiame, plyname lauke, be jokio medelio ar krūmelio. Kapo nepaženklino kryžius, tik numeris, nes nei žmona, nei vaikai niekada negalėjo jo aplankyti. Vyro, su kuriuo Sofija darnoje ir santarvėje išgyveno 32 metus, užaugino penkis vaikus, atminimui liko sauja žemės nuo jo kapo. Po keletrių metų savo dienoraštyje Sofija rašė, kad tik su savo vyru Eugenijumi niekada nebūdavo vieniša.

Praejus kelioms dienoms po vyro laidotuvių Sofija Romerienė kartu su ambasados darbuotojais iš Kuibyševo išvyko į Teheraną, nes 1943 m. balandį Sovietų Sąjunga nutraukė diplomatinis santykius su egziline Lenkijos vyriausybė ir ambasada Kuibyševe buvo uždaryta.

Benamės klajonės

Prasidėjo Sofijos Romerienės klajonės. Kelis mėnesius gyveno Teherane, iš čia persikėlė į Kairą. Tame judriame, rytietiškame mieste ji įsijungė į dailės gyvenimą, savo darbus eksponavo parodose, vienoje jų dailininkės tapytas portretas buvo pripažintas geriausiu. Kaire jos motiniškam džiaugsmui nebuvo ribų, ji sužinojo, kad visi vaikai gyvi – keturi iš jų pasitraukę į Vakarus, tik viena dukra likusi Lenkijoje, už geležinės uždangos. Sūnaus Andriaus, įsikūrusio Londone, kvietimu Sofija Romerienė 1948 m. sausio mėn. atvyko pas

jį. Susitikimo džiaugsmą keitė nusivylimas. Viltis, kad visa šeima susirinks po vienu stogu kaip Tytuvėnuose, blėso. Vaikai turėjo savo gyvenimus, jiems reikėjo įsitvirtinti visai naujoje aplinkoje, motinai skirti daugiau laiko neturėjo galimybių. Moteris lankė muziejus, parodas, daug tapė, piešė trėmimo iš Tytuvėnų scenas, iš naujo pergyvendama praradimų tragediją. Kūryba teikė Sofijai jėgų, neleido palūžti, užsisklęsti savo sielvarte. Džiaugsmo teikė dalyvavimas parodose su savo darbais.

Vaikai gyvenimu Londone nebuvo patenkinti ir, pakėlę sparnus, išvyko į Amerikos žemyną. Sofijai nebebuvo prasmės likti Londone. Vėly 1950 m. rudenį ji atvyko gyventi pas sūnų, gyvenantį netoli Monrealio. Trumpai pas jį paviešėjusi, įsikūrė Monrealyje. Bandė įsiliesti į Kanados dailės gyvenimą, bet nesėkmingai, nes dailėje jau vyravo naujos tendencijos. Realistinis vaizdavimo būdas, kurį pasirinko dar jaunystėje, nepatraukė nei kritikų, nei pirkėjų. Nepriėmusi Kanadoje, Romerienė po poros metų, sūnui Andriui padedant, išvyko į JAV sostinę Vašingtoną. Sunkiomis minutėmis, kai pasidarydavo skausmingai liūdna, atgaivą teikė Tytuvėnų atsiminimai. Vaizduotėje persikeldavo į Tytuvėnus, apeidavo visus dvaro rūmų kampelius, vaikščiodavo parko takais, įkvėpdavo gaivaus rasoto rytmečio kvapus gėlyne, matydavo horizonte kaimo trobas, žaliaskarius šilus. Ne be reikalo savo dienoraštyje rašė, kad apsauginis šarvas nuo visiškoms nevilties yra žmogaus vaizduotė – gebėjimas persikelti į savo svajonių šalį. Ta svajonių šalis buvo ir išliko Lietuva, Tytuvėnai, nes pasak Romerienės „jie glūdi mummyse pačiuose ir yra tokie, kokius juos palikome, nepasikeitę, ir ne tik tokie, kokie buvo 1941, bet ir tokie, kokius pamatėme pirmąkart. [...] Visa tai manys yra ir pasiliks amžiams nepasikeitę. Ir kiekvienas mūsų turime teisę išgyventi savo širdyse šią nuosavybę, nes tai priklauso tik mums ir negali būti niekam paskolinta ar dovanota.“ (cit. pagal J. Širkaitė. Dailininkė Sofija Romerienė. – V: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 296).

1968 m. 78 metų Sofija Romerienė grįžo į Monrealį. Sūnaus Andriaus rūpesčiu, nebodama amžiaus, nuskrido į Varšuvą, susitiko su dukra Eugenija, kurios nematė 22 metus. Deja, Lietuva, Tytuvėnai buvo nepasiekiami. Dailininkės regėjimas pradėjo silpti, tapyti nebegalėjo, gyventi vienai darėsi vis sunkiau. Sūnus Andrius, kurio šeimoje ji tikėjosi gyventi, po skyrybų išvyko į Europą. Kiti vaikai gyventi pas save nekviėtė. Apsigyveno Sofija senelių namuose, ir nors vaikai motiną lankė, ji jautėsi labai vieniša, nebuvo su kuo pakalbėti apie širdžiai brangius dalykus. Apie senelių namus rašė, kad jie primena oranžeriją su vazonėliuose mirštančiomis gėlėmis. Jai beliko tik prisiminimai... Mirė dailininkė Sofija Romerienė 1972 m. rugpjūčio 23 d. Buvo palaidota Monrealyje, Šv. Adelės kapinėse.

Po dvidešimties metų 1992 m. rugpjūčio 18 d. Kaune, Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje buvo atidaryta retrospektyvinė Sofijos Romerienės darbų paroda. Prie jos portreto degė žvakės, skambėjo Šopeno muzika. Parodoje eksponuoti dailininkės paveikslai iš Lietuvos ir užsienio muziejų, privačių kolekcijų. Atidaryme dalyvavo jos vaikai – Elena ir Andrius, labai daug prisidėjęs prie parodos organizavimo, išsaugojęs motinos archyvą. Buvo išleistas parodos katalogas ir dalinis dailininkės sukurtų paveikslų sąrašas. 1993 m. Romerienės darbai eksponuoti Vilniuje, Lietuvos dailės muziejuje. 2005 m. išleista išsami menotyrininkės Jolantos Širkaitės monografija apie dailininkę su jos kūrinių reprodukcijomis. (2009 m. išleista Eugenijaus Romerio knyga „Livonijos ir Lietuvos Rómerių giminės istorija“.)

Taigi nors po mirties dailininkė Sofija Romerienė savo kūryba sugrįžo į svajonių žemę – Lietuvą. □

„Monika Mironaitė. Apie gyvenimą, meilę, kūrybą...“

LAIMA SINEOKIJIENĖ

Atvėriau prancūziško muilo dėžutę. Joje – trys baltučiai muilo gabalėliai, papuošti Eifelio bokšto bareljefiniais išpildais. Pakvipo elegantiškuoju Paryžiumi, Provanso levandų laukų aromatu, kokybiškos gyvensenos dvasia. Švelnus muilo kvapas priminė knygą „Monika Mironaitė. Apie gyvenimą, meilę, kūrybą...“.

Asociaciją apie muilą pateikiu ne šiaip sau. Išskyrus kvapnaus muilo gabalėlius, kitokių dovanų aktorė nepripažino. Nėra muilo – nėra ko peržengti Mironaitės namų slenksčio! Bėda tam, kuris nesugebėdavo jo gauti, o juk buvo karo metai, pokario sunkmetis, tarybinių „deficitų“ epopėja.

Man regis, muilo kvapas teatro primadonai priminė jaunystės akimirkas. Prieš pasirinkdama aktorystę, M. Mironaitė studijavo prancūzų kalbą. 1938 metais mokėsi kursuose Nancy mieste, Prancūzijoje. Prancūzų kalbos specialistės diplomo Monikos rankos nepalietė. Vietoj jo į rankas gulė vaidmenų tekstai. Praėję jausmų filtrus, jie lietė širdį, o scenoje prieš žiūrovus išsiliedavo taip savitai, kad po Mironaitės pasirodymų daugelis gerbėjų likdavo sužavėti. Prancūzų kultūros pažinimas, kvapų aromatų „natos“ tobulino menininkės gyvenimą bei jos aktorinę išraišką.

Pristatomos knygos sudarytoja – Monikos Mironaitės dukra Dagnė Jakševičiūtė. Keliaudamas biografinės knygos puslapiams, skaitytojas ras asmeniškumą aktorės pasakojimus apie save, šeimos narius, amžininkus. Knygoje patalpintos teatro kritikų apžvalgos, recenzijos, draugų prisiminimai, jubiliejiniai sveikinimai, aktorės literatūriniai bandymai, laiškai.

Pateikdama surinktą medžiagą, Dagnė Jakševičiūtė pabandė įvairiais rakursais pažvelgti į mamos gyvenimą, parodydama jo daugialypiškumą: ir euforiją scenoje, ir kasdieniško gyvenimo kartėlį.

Be aktorinio talento, M. Mironaitė pasižymėjo ir kitais gabumais. Pasak ją pažinojusiųjų, Monika gražiai liejo akvareles. Puikiai skambindavo fortepijonu. Smuikavo. Turėjo skambų balsą. Su Beatrice Grincevičiūte dainuodavo senoviškus rusų romanusus, mėgo P. Čaikovskio ir L. van Bethoveno duetus. Dvi skirtingo temperamento moteris siejo stipri draugystė ir likimo dovanos – neeiliniai talentai. Monika be galo vertino neregės draugės dvasios stiprybę, jautrumą. Sunkiai išgyveno draugės netektį. Ilgėjosi šviesaus bendrystės ryšio.

Pasirodo, M. Mironaitė ne tik vaidino, bet ir rašė. Knygoje patalpinti trumpučiai aktorės prozos kūrinėliai: „Dainuojantis namas“, „Audros vaikas“, „Apie tikėjimą“, „Be gimto kaimo“. Juozas Ambrazevičius, dėstęs M. Mironaitėi visuotinę literatūrą, teigė, kad Monika galėjo tapti rašytoja.

Dvasios šviesa atsiskleidžia ir eilėse:

*„Ar myliu aš? Esu – tai reiškia – myliu,
jei būtinai jūs norit sužinot.
Bet maža man to žodžio.
Jis ne visa
išreiškia jam ir man. O jums aš tyliu.
Kam seną žodį į naujienas duot?
Ir aiškinti, ir teisintis įgriso.
Esu – tai reiškia – myliu. Myliu – tai esu.
Ir nežinau, nežiūriu jokių kitų tiesų.“*

Nuodėmė būtų nepaminėti M. Mironaitės literatūros vakarų. Lietuvoje ji viena iš pirmųjų

pradėjo rengti dailiojo skaitymo mylėtojų susibūrimus. Giliu, aistringumu balsu skaitė A. Baranausko, J. Tumo-Vaižganto, A. Vienuolio, J. Baltušio, V. Mykoliaičio-Putino, S. Nėries kūrinius. Iš rusų autorių ypač mėgo M. Cvetajevos kūrybą. „Klausaisi balso, kuris tūkstančių širdyse palieka nepakartojamus įrašus, kuris sugeba įsakyti – juoktis, verkti, mylėti. Kada nors, vartydami teatro istorijos puslapius, mums pavydės, kad be filmo juostos ir plokštelių pagalbos mes galėjome klausytis ir matyti vaidinančią ar skaitančią Moniką Mironaitę“, – tokia Eugenijaus Ignatavičiaus išsakyta nuomonė, prisiminus atmintin įstrigusias aktorės skaitinių valandas.

Meilė – Monikos kūrybos ir viso gyvenimo varomoji jėga. Benzinas. Skaitau sakinius iš knygos: „Algirdas Jakševičius – aktorius, režisierius, skulptorius, pedagogas, teatro teoretikas. Jo romantiškai riteriška meilė pavergė Monikos širdį visam gyvenimui“. Monika ir Algirdas susituokė, o po metų – mylimasis mirė. Pasak Monikos, tai buvusi vienintelė tikra meilė... Būta daug trumpalaikių susižavėjimų. Netrūko dramtizmo, net tragiškai pasibaigusios meilės atvejų. Beveik keturiasdešimt metų šalia Monikos gyveno ir kūrė rašytojas Juozas Baltušis – lietuvių literatūros klasikas. Abiejų menininkų tarpusavio gyvenimas – gyva knyga, su kontrastingais įrašais: su aistringos meilės pliūpsniais, neapykantos proveržiais.

Knygoje prisiminimais dalijasi Mironaitę supę draugai. Šviesaus atminimo aktorius Laimonas Noreika aprašė juodviejų ilgametę draugystę. Nors talentingus draugus skyrė nemažas metų tarpsnis, jiedu artimai bičiuliuosis ne tik teatre, bet ir namų aplinkoje. Monika mylėjo Laimoną kaip žmogų, kaip draugą. Atsėlinus senatvei, liūdesio akimirkose teatro žvaigždė tik jam skambindavo, guosdavosi, laukdavo užuojautos, ragindavo užsukti į svečius. Jei šis nepakludavęs, Mironaitė pasikliaudavo įtikinamiausia vaidyba, o paskui, kaip niekur nieko lengvai išsiskuldavo iš padėties. L. Noreika vaizdingai pateikia aktorės paskutiniųjų gyvenimo metų, atsišveikinimo epizodus.

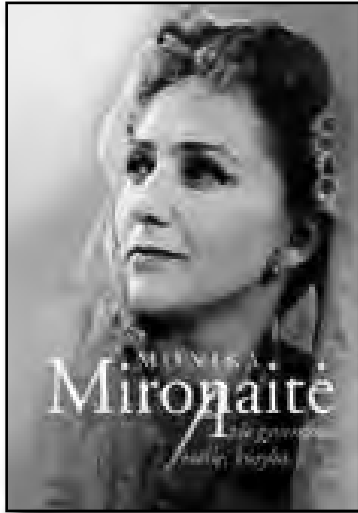
Mironaitę lankė ir ja rūpinosi Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras, filosofas Arvydas Juozaitis, o ši jaunąją draugą vadino švelniu Spindulėlio vardu.

Nuostabioji aktorė Rūta Staliliūnaitė savo prisiminimus apie aktorę pavadino „Juodos gulgubės“. Iš scenos atėjęs gulbių simbolis tapo dviejų aktorių draugystės ženklu. Juo moterys žymėdavo sveikinimų atvirukus. Dvi gulgubės nutūpdavo laiškų kampučiuose ar suplazdendavo ant dovanojamų gėlių puokščių kaspinėlių. Aktorių žavėjimasis buvo abipusis, tikra dvasios draugystė siejo dvi išskirtines inteligentiškas asmenybes. Lietuvos teatro istorijoje minėtos aktorės liks juodomis gulgubėmis – oriomis, gracingomis, kerinčiomis. Gamtoje baltų gulbių daug, o juodų... reta. Teatre jų dar mažiau.

Svarbiausias akcentas M. Mironaitės gyvenime – teatras. Scena Monikai buvo šventa vieta, o meilė – pagrindiniu vaidmenų leitmotyvu. Į sceną aktorė eidavo paaukodama sąmonę ir širdį, negailėdama savo jėgų. Repeticijose ji eksperimentuo-

Jaunutė Monika Mironaitė J. ir M. Nemeikšų namuose (viduryje).

Knygos viršelis

davo tol, kol neužgimdavo kažkas unikalaus, ko niekas anksčiau nebuvo regėjęs. Besiruošdama vaidmeniui aktorė daug skaitė. Skaitydama gilinosi į atliekamo vaidmens laikmečio privalumus, skyrė daug dėmesio kūrinio nagrinėjimui. Tik taip ji tapo princese Kukačin, Nora, Tania, Nastasja Filipovna, Eliza Dulitl, Dorina, Larisa daugelio žymiausių Lietuvos režisierių darbuose. Skaitytojai knygoje ras daug profesionalios analizės apie M. Mironaitės vaidmenis.

Tikiu, kad tie, kurie ateityje sklaidys teatro istorijos puslapius, tarp gausybės vardų ir pavardžių įrašų atradę Monikos Mironaitės pavardę, stabtels. Tai – žvaigždės pavardė! „Žvaigždės, ant žemės virtusios žaizdro liepsna.“ Ši knyga apie liepsnojančią, išskirtinai drąsą, vienintelę ir nepakartojamą Moniką – jai lenktasi, jai skirti garbės žodžiai, jos bijota, ji keikta, svaigta nuo jos meilės. Jei domitės Lietuvos teatro istorija, dėmesio vertomis tautiečių asmenybėmis ir jei kada nors knygų lentynoje akys sustos ties leidiniu, pavadintu „Monika Mironaitė. Apie gyvenimą, meilę, kūrybą...“, – ši knyga jums. □

„Aušros“ mergaičių gimnazijos 100-mečio minėjimas Muzikiniame teatre. Viršuje iš kairės: Marija Macijauskienė, gydytoja Laučiūtė, antroje eilėje: Monika Mironaitė, Ona Knapytė. Ričardo Šaknio fotokopija